

מחנות השמדה

(Vernichtungslager). מחנות שהוקמו בשטחי פולין הכבושה בידי הנאצים ושהם הושמדו המוני יהודים במסגרת ה'פתרון הסופי' של בעיית היהודים באירופה.

מחנות השמדה הוקמו ונועדו למטרה אחת בלבד – רצח כללי של בני העם היהודי, בלי הבדל גיל ומין. המיוחד במחנות ההשמדה היה, שפרט ליוצאים מן הכלל, כול מי שהובא לשם, ובכלל זה בעלי כושר עבודה, נרצחו בלי כול שהיות וסלקציות. לפיכך מכנים לעיתים את המחנות ההם בתי-חרושת למוות.

רצח המוני יהודים החל עם פלישת הגרמנים לברית-המועצות ב-22 ביוני 1941 והוצא לפועל בידי האיינזגרופן של הס"ס. שלב זה קדם למחנות ההשמדה ובו נורו מאות אלפים. שיטת הרצח בירייה, שבה פעלו האיינזצגרופן, היתה איטית מדי בשביל הגרמנים, תבעה כוח-אדם רב והקשתה את שמירת הסודיות של פעולות ההשמדה. לכן החליטו הדרגים הבכירים של הס"ס לפנות לדרך אחרת של רצח המוני יהודים, ולהשתמש לשם כך בגז. ניסיון בהמתה בגז הצטבר בפעולות ההרג שנעשו במוסדות האותנסייה.

ב-3 בספטמבר 1941 נעשה במחנה הריכוז אושוויץ | ניסוי ברצח בני-אדם בגז. קבוצה של שבויי מלחמה סובייטים הוכנסה לתא סגור הרמטית, ולשם הוחדר גז ציקלון בה, וכעבור זמן קצר נחנקו כול השבויים. בעקבות הניסוי ה'מוצלח' ההוא ועוד ניסויים שנערכו באושוויץ ובמקומות אחרים, החליטו גורמי הס"ס להקים מחנות השמדה שבהם יתבצע הרצח בגז.

כך, אפוא, במקום רצח היהודים בירי בקרבת מקומות מגוריהם, הוחלט להביא יהודים מכול אירופה למחנות השמדה. ואלה היו מחנות ההשמדה שהוקמו והופעלו: אושוויץ-בירקנאו (אושוויץ II); חלמנו; בלז'ץ; סוביבור; וטרבלינקה – כולם בשטחים הכבושים של פולין. אושוויץ-בירקנאו היה גם מחנה ריכוז, ובחלק מהמשלוחים הופרדו בני-אדם בדרך סלקציה לעבודה במקום או נשלחו למחנות אחרים. יש המסווגים את מחנה הריכוז מיידנק גם כמחנה השמדה, ובו נהגו זמן מה במשלוחי יהודים כבאותם שהגיעו לאושוויץ והתנהל שם רצח בגזים.

ב-8 בדצמבר 1941 הופעל מחנה ההשמדה הראשון בחלמנו שבאיזור לודז' (Lodz). במחנה חלמנו השתמשו במשאיות גז לרצח הקורבנות. המחנה פעל ברציפות עד אפריל 1943, נסגר ליותר משנה, ובקיץ 1944 הופעל שנית לזמן קצר. לפי ההערכה נרצחו בחלמנו כ-320,000 יהודים.

אושוויץ-בירקנאו, כמחנה השמדה של המוני יהודים, החל במלאכת הרצח במרס 1942. בשיא פעולתו היו שם ארבעה מבנים עם מתקני רציחה בגז ציקלון בה ומשרפות. מחנה ההשמדה פעל עד נובמבר 1944 ונרצחו בו בין 1.1-1.5 מיליון יהודים וכן רבבות צוענים ושבויי מלחמה סובייטים.

בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה הוקמו במסגרת 'מבצע רינהרד' – מבצע רצח של יהודי הגנרלגוברנמן – מרכז פולין. במחנות ההם השתמשו בגז חד-תחמוצת הפחמן שהופק ממנוע בנזין או דיזל. בלז'ץ פעל כמחנה מוות בחודשים מרס-דצמבר 1942 ונרצחו בו כ- 600,000 יהודים. סוביבור פעל באפריל 1942 – אוקטובר 1943 ונרצחו בו כ-250,000 יהודים. טרבלינקה פעל ביולי 1942 – אוגוסט 1943, ונרצחו בו כ-870,000 יהודים. קיומם של מחנות ההשמדה והפעלתם היו מסווגים ברייך השלישי כ'סודי ביותר'. גורמי הס"ס הפעילו מערכת הטעיה והונאה, כדי להסתיר ולהסוות את עצם קיומם של המחנות. קודם כול הוסתרו הדברים מהקורבנות, מהאוכלוסייה המקומית וגם מגורמי ממשל גרמניים שלא היו מעורבים ישירות בהוצאת 'הפתרון הסופי' לפועל. מחנות ההשמדה נראו מבחוץ כמחנות עבודה או מחנות ריכוז, תאי הגזים הוסוו כמקלחות וחדרי חיטוי. ליהודים שנועדו לגירוש למחנות ההם הודיעו, שהם נשלחים למחנות עבודה אי-שם במזרח. בהגיעם למחנות נאמר להם, שהם הגיעו למחנות מעבר או למחנות עבודה, ועליהם ללכת למקלחות ובגדיהם יעברו חיטוי. כדי להסוות את האמת הופרדו הנשים והילדים מהגברים. פעולת הרציחה בגז ארכה 15-30 דקות. גוויות הנרצחים הוצאו מתאי הגזים בידי קבוצת אסירים יהודים ונשרפו. היו בריחות נועזות של יהודים ממחנות ההשמדה, רובן הסתיימו בכישלון, אך מעטים הצליחו לברוח והעבירו את הסיפור על הנעשה שם לעולם הרחב. ב-2 באוגוסט 1943 פרץ מרד במחנה ההשמדה של טרבלינקה, וב-14 באוקטובר 1943 – בסוביבור, וברחו מאות אסירים יהודים שהוחזקו שם. ב-7 באוקטובר 1944 היה באושוויץ-בירקנאו מרד היהודים שבזונדרקומנדו, שהועסקו ליד תאי הגזים והמשרפות. מחנות ההשמדה היו כפופים ומנוהלים בידי הס"ס. אושוויץ-בירקנאו היה כפוף ל'משרד הראשי למשק ולמנהל של הס"ס', שמרבית מחנות הריכוז ברייך השלישי היו כפופים לו. מחנות ההשמדה האחרים היו כפופים למפקדי הס"ס של אזורים: בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה היו בפיקודו של מפקד ס"ס והמשטרה (HSSPF) של מחוז לובלין, וחלמנו היה בפיקודו של מפקד הס"ס והמשטרה של חבל הורטלנד. סגל המחנות היה מורכב מאנשי ס"ס בתפקידי פיקוד, מנהלה ואבטחה. במחנות בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה היה הכוח המאבטח מורכב ממתנדבים אוקראינים, רובם מקרב שבויי מלחמה סובייטים. את העבודות הפיסיות במחנות, שכללו גם את הוצאת גוויות הנרצחים מתאי הגזים, קבורתם ושריפתם, וכן הטיפול בחפצי הנרצחים, נאלצו לעשות יהודים, שהופרדו למטרה זו מהמשלוחים שהגיעו למחנות ההם. בסך-הכול נרצחו בגז במחנות ההשמדה כ-3,500,000 יהודים, ונוסף להם עשרות אלפי צוענים ושבויי מלחמה סובייטים.